

Stiefvadergezinnen



# Stiefvadergezinnen

Hoe ze functioneren en  
waarom ze zo functioneren

Johannes Mol



*u i t g e v e r i j*

**SWP**

## **Stiefvadergezinnen**

*Hoe ze functioneren en waarom ze zo functioneren*

Johannes Mol

ISBN 978 90 8850 972 8

NUR 767

BISAC FAM042000

THEMA VFVS

© 2021 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, [www.stichting-uvo.nl](http://www.stichting-uvo.nl) UvO@cedar.nl.

# Inhoud

<b>Inleiding</b>	9
<b>1 Een eerste verkenning</b>	15
1.1 Een stiefgezin in beeld krijgen	15
1.2 Het stiefgezin als systeem met heel specifieke eigenschappen	18
1.3 Het uiteenvallen van partnerschap, ouderschap en opvoederschap	22
1.4 Een enorme diversiteit aan verschijningsvormen	24
1.5 Hoeveel stiefvadergezinnen zijn er?	28
1.6 Stiefouders van op zichzelf wonende kinderen	32
1.7 Het gemeenschappelijke uitwerken met oog voor de diversiteit	34
<b>2 Elk stiefgezin is gebouwd op verdriet</b>	36
2.1 Steeds weer vergeten verdriet	36
2.2 Het verdriet van een scheidingskind	37
2.3 Het verdriet van gescheiden ouders	41
2.4 Voorbeelden van hoe scheidingsverdriet doorwerkt	43
2.5 Een uitgewerkt voorbeeld: stiefvader Mark	45
2.6 Maar soms is er toch helemaal geen verdriet?	48
2.7 Scheidingsverdriet van stiefkinderen, decennia later	52
<b>Methodologisch intermezzo I. De deficiënte modus</b>	55
<b>3 Loyaliteiten in soorten en maten</b>	57
3.1 Soorten van verbondenheid	57
3.2 Het primaat van de bloedband; existentiële versus verworven loyaliteit	59
3.3 De last van gespleten loyaliteit	61
3.4 Exen blijven door de jaren heen loyaliteitsproblemen veroorzaken	63
3.5 Nieuwe partners in een wereld van ingewikkelde loyaliteiten	65

3.6	Loyaliteiten vanuit het perspectief van (stief)zoon Dennis	67
3.7	Loyaliteiten vanuit het perspectief van stiefvader Harry	71
3.8	Wat is gangbaar?	75
<b>4</b>	<b>Vier typen stiefvaders</b>	77
4.1	Hoe te ordenen?	77
4.2	De 'echte' vader	79
4.3	De vriend van moeder	83
4.4	De opvoedende man in huis	87
4.5	De vriendschappelijke begeleider	92
4.6	Wat maakt dat een man een bepaald type stiefvader wordt?	96
4.7	Kennen stiefmoeders net zo'n typologie als stiefvaders?	99
4.8	Is het ene type stiefvader beter dan het andere?	101
	<b>Methodologisch intermezzo II. Over de bewijskracht van interviews</b>	106
<b>5</b>	<b>(Stief)ouderschap. Over verantwoordelijk zijn en taken op je nemen</b>	109
5.1	Ouderschap als besef hebben van verantwoordelijk-zijn	109
5.2	Verantwoordelijkheid voelen, nemen en krijgen	111
5.3	De stiefouder als niet-ouder	115
5.4	Het juridische perspectief op ouderschap	116
5.5	De basisvaardigheden van ouders	118
5.6	Stiefvaderschap in het licht van de basisvaardigheden van ouders	121
5.7	Ouderschap in verschillende leeftijdsfasen van kinderen	122
5.8	Stiefvaderschap en de leeftijdsfasen van stiefkinderen	125
5.9	Hoe zit het eigenlijk met vaders?	129
5.10	De verantwoordelijkheid van stiefvaders	132

<b>6</b>	<b>Het krachtenveld waarin een stiefvader zich beweegt</b>	134
6.1	Recapitulatie: overzicht van de vier basale krachten	135
6.2	De basale krachten in een schema	137
6.3	Hoe krachten tussen twee gezinsleden doorwerken naar derden; de triade	140
6.4	Werking van de triade	142
6.5	Hoe een stiefouder invoegt in de gezinstriade	144
6.6	De nieuwe stieftriade	147
6.7	Wat een stiefgezin zo moeilijk maakt	149
6.8	Veelgebruikte strategieën om met het moeilijke krachtenveld om te gaan	150
6.9	De bomen en het bos zien	154
<b>7</b>	<b>Het stiefvadergezin bezien vanuit biologie, antropologie en gezinssociologie</b>	155
7.1	De stiefouder als evolutionair raadsel	156
7.2	Als je een vreemde man bij moeders kinderen ziet, wat zie je dan?	157
7.3	Wat een keten van stiefgezinnen laat zien	159
7.4	Mannen willen kinderen, vrouwen willen zorgen voor kinderen	161
7.5	Iets over hoe nomaden hun kinderen grootbrengen	165
7.6	Iets over hoe boeren hun kinderen grootbrengen	167
7.7	Iets over stiefgezinnen in de stedelijke omgeving	169
7.8	Het afwijkende Noordwest-Europese huwelijkspatroon	171
7.9	De machtsverhouding tussen man en vrouw	172
7.10	Macht in stiefvadergezinnen	176
	<b>Methodologisch intermezzo III. Het gevaar van essentialisme</b>	179
<b>8</b>	<b>De economie van het stiefvadergezin</b>	181
8.1	Stiefvadergezinnen en geld	182
8.2	Het rendement op zorg voor eigen kinderen	184
8.3	Waarom zou je voor andermans kinderen gaan zorgen?	186

8.4 Een stiefvadergezin hangt economisch gezien van tekorten aan elkaar	188
8.5 Het raadsel van stiefvaders van autistische kinderen	189
8.6 Moeders dankbaarheid als toegevoegde waarde	191
8.7 Krijgen door actief plaats te maken	195
8.8 Hoe de gewenste democratische gezindheid van een stiefvader eruit kan zien	197
8.9 Hoe de gewenste bescheidenheid van een stiefvader eruit kan zien	199
8.10 Liefhebben als werkwoord in de stiefeconomie	201
<b>Samenvattende conclusie</b>	<b>204</b>
<b>Dankbetuiging</b>	<b>207</b>
<b>Aangehaalde literatuur</b>	<b>209</b>



# Inleiding

*'Ik gebruik het woord stiefvader nooit. Het klinkt zo akelig. En zo voel ik me ook helemaal niet. Ik ben gewoon haar vader.'*

*'Als ik dit had geweten, was ik er nooit aan begonnen.'*

*'Het gaat verrassend goed. Ik ben gewoon heel gelukkig.'*

*'Ik wilde haar. Zij had kinderen, dus die kreeg ik erbij. Het is een package deal waar ik mee kan leven.'*

Vier citaten van vier stiefvaders die vertellen hoe het is om in een stiefgezin te leven. Dat kan blijkbaar heel verschillend uitpakken. Een stiefgezin kan heel moeilijk zijn, dodelijk vermoeiend. Het kan ook echt en duurzaam geluk brengen. Een stiefgezin is iets waar veel mannen erg hun best voor doen, hopend dat ze met de jaren het 'stief' zullen verliezen en in een gewoon gezin zullen blijken te leven. Er zijn stiefvaders die zeer betrokken zijn bij hun stiefkinderen. Er zijn er ook die langs hun stiefkinderen heen leven. Tussen deze uitersten bewegen de meeste stiefvaders zich: het gaat wel, maar niet makkelijk. Ze doen hun best, maar er zijn grenzen. Mannen accepteren het bestaan van de kinderen van hun partner vrij gemakkelijk, als was het een simpel basisgegeven. Maar dat is het niet, merken ze in de loop van de tijd.

Nu in Nederland inmiddels bijna 40 % van de huwelijken op een echtscheiding uitdraait, komen er steeds meer stiefgezinnen. Volgens cijfers van het CBS groeit ongeveer 10 % van alle minderjarige kinderen op in een stiefgezin. In ruim drie kwart van de gevallen gaat het om een stiefvadergezin. Omdat co-ouderschap steeds vaker voorkomt, komen er ook meer stiefmoedergezinnen. Ga je echter uit van de hoofdverblijfplaats van de kinderen, dan wonen stiefkinderen in 90 % van de gevallen in een stiefvadergezin.

Er wordt heel wat geschreven over stiefgezinnen. De afgelopen tien jaar zijn er ongeveer 25 boeken in het Nederlands uitgegeven.

Waarom dan nog een boek? Daar zijn verschillende redenen voor. Ten eerste zijn de 25 boeken geschreven door 22 vrouwen en slechts 5 mannen. Voor zover ik weet zijn alle auteurs, net als ik, zelf stiefouder. Dat betekent dat het stiefmoederperspectief zwaar overheerst. En dat is echt anders dan het stiefvaderperspectief, dat in dit boek centraal staat. Vrouwen belanden vaak vanaf het begin nadrukkelijk in de rol van verzorger en opvoeder. Er wordt van hen snel verwacht dat ze het gezin draaiende houden, terwijl vader fulltime buitenshuis werkt. Van mannen die met een vrouw met kinderen gaan samenwonen, wordt dit nooit verwacht. Mannen hebben daardoor meer te kiezen. Als ze kiezen voor een rol in de opvoeding, krijgen ze meestal stevigere grond onder de voeten dan stiefmoeders. Zowel de keuzevrijheid als de stevige grond onder de voeten zijn belangrijke onderwerpen in dit boek.

Een andere reden waarom er nog wel een boek over stiefgezinnen bij kan, is dat ik voor een niet zo gebruikelijke invalshoek kies. Van de genoemde 25 boeken bevatten er 9 vrijwel uitsluitend ervaringsverhalen en zijn er 14 sterk gericht op advies. Dit boek wil vooral kennis aanreiken. Het gaat om kennis uit psychologie, sociologie, pedagogiek, antropologie en zelfs primatologie die vervat ligt in begrippen, schema's en denkmodellen. Ik hoop dat de lezer met behulp hiervan een situatie (al dan niet de eigen) makkelijker kan begrijpen. Beter begrip maakt problemen net ietsje makkelijker. Hiermee is gezegd dat dit boek zowel bedoeld is voor leden van stiefgezinnen als voor mensen die professioneel met deze gezinnen te maken hebben.

## **Over het materiaal waar ik uit put**

Om te beginnen is er mijn eigen levensgeschiedenis. Ik leerde 22 jaar geleden een vrouw kennen met een dochter van twee. Met hen heb ik veertien jaar een huishouden gevormd. Daarin zijn nog twee meisjes geboren. Helaas is acht jaar geleden ons stiefgezin uiteengevallen. Sindsdien delen mijn ex en ik de zorg voor onze twee dochters middels een co-ouderschapregeling. Ik voel me nog steeds stiefvader van een inmiddels al geruime tijd

op zichzelf wonende jonge vrouw van 24 jaar. Het stiefgebeuren was er niet de oorzaak van dat ons gezin uiteenviel, maar de spanningen die het veroorzaakte hebben wel onze energie om te investeren in de problemen binnen de partnerrelatie verminderd. Indirect is er dus wel een duidelijke link.

Veel van de moeilijke dingen die er in ons stiefgezin gebeurden, dacht ik toe te kunnen schrijven aan mijn gebrek aan inlevingsvermogen, aan het bozige gedrag van mijn stiefdochter, aan het niet goed bij elkaar passen van haar en mijn karakter, aan het overbezorgde en afschermdende gedrag van haar moeder. Kortom, aan allerlei zaken die ongetwijfeld ook speelden, maar die ik met de kennis van nu als randverschijnselen zie in een proces waarin het om wezenlijk andersoortige dingen ging.

Ik was nieuwsgierig of anderen misschien hetzelfde hebben meegeemaakt als ik. Daarom ben ik in 2010 begonnen met een onderzoek naar stiefvaders. Ik werk als docent aan een hbo-opleiding voor sociaal werk. In het kader van hun afstudeeronderzoek hebben 35 studenten de afgelopen jaren voor mij stiefvaders geïnterviewd. Daardoor beschik ik over ongeveer 300 interviews (ruim 4000 pagina's tekst) met vooral stiefvaders, maar ook met hun partners en stiefkinderen. De onderwerpen waar het in deze interviews over gaat zijn vooral: 1) hoe het is om stiefvader te zijn, 2) welke verantwoordelijkheid de mannen voelen, krijgen en nemen, 3) hoe stiefvaders en stiefkinderen hun relatie zien, en 4) hoe de relaties met partner, ex, grootouders et cetera daarin een rol spelen.

In de interviews zijn mannen vaak voor zichzelf allerlei zaken op een rij aan het zetten. Ze vinden dit meestal duidelijk prettig, zeggen dat vaak ook. Sommigen zeggen dat ze dit vaker zouden moeten doen en er wordt regelmatig geopperd dat er gespreksgroepen zouden moeten zijn. Verder denkend zeggen ze dan dat het niet voor henzelf hoeft, maar dat het goed zou zijn voor andere mannen. Uit hun behoefte aan meer begrip voor wat hen overkomt en hun weerzin tegen al te veel gepraat over ingewikkelde gevoelens, is het idee voor dit boek voortgekomen.

Uiteraard heb ik ook veel gelezen over stiefgezinnen. De Nederlandstalige literatuur bestaat zoals gezegd vooral uit

ervaringsverhalen en tips. Wetenschappelijk onderzoek is er nauwelijks. Wel is er inmiddels een uitgebreide Engelstalige wetenschappelijke literatuur. De meeste studies zijn gebaseerd op kwantitatief onderzoek. Op basis van selecties uit enorme databases (bijvoorbeeld enquêtes die door 100.000 studenten zijn ingevuld) probeert men iets zinnigs te zeggen over bijvoorbeeld de effecten van het hebben van een stiefvader op studieresultaten. Op basis daarvan wordt dan de vraag beantwoord of stiefkinderen beter of slechter af zijn met een stiefvader in hun leven. Dat levert nog niet erg veel interessante inzichten op. Ganong en Coleman, wereldwijd de twee belangrijkste stiefonderzoekers, geven in verschillende boeken een samenvatting van nagenoeg alle Engelstalige wetenschappelijke literatuur. Zij stellen dat er van dit soort onderzoek niet heel veel verwacht kan worden. De vragenlijsten zijn te weinig specifiek, de respondentgroepen te divers. Zij pleiten al decennialang voor meer kwalitatief onderzoek, dat zoals hun overzicht laat zien heel weinig plaatsvindt.

Ik heb me nadrukkelijk gericht op kwalitatief onderzoek. Dat betekent: niet vaststellen *hoe vaak* iets gebeurt, maar proberen te begrijpen *wat* er gebeurt. Dat doe ik op basis van de uitgeschreven interviews van mijn studenten. Maar uitgaan van uitgebreide verhalen is niet genoeg. Die moeten geduid worden. Ik probeer dat te doen vanuit belangrijke algemene theorieën over het functioneren van gezinnen, ouderschap en opvoeding. Dus wat ik in dit boek doe, is de belangrijkste thema's die uit de analyse van interviews naar voren komen koppelen aan algemene psychologische en sociologische concepten en denkmodellen over het functioneren van kerngezinnen. (Een kerngezin is een getrouwd stel dat samenwoont met hun biologisch en juridisch gezien eigen kinderen.) Uiteraard maak ik daarnaast wel dankbaar gebruik van Nederlandse en internationale auteurs over stiefgezinnen.

## **Opbouw van dit boek**

Dit boek bestaat uit acht hoofdstukken. Het eerste geeft basaal zicht op de algemene kenmerken van stiefgezinnen. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de enorme diversiteit aan

stiefgezinnen. Hoofdstuk 2 zoomt in op de voorgeschiedenis van het stiefgezin, een echtscheiding of het overlijden van een ouder. Getoond wordt hoe het in het dagelijks leven vaak onzichtbare, maar in de basis altijd aanwezige verdriet om het niet bestaan van het kerngezin, maakt dat stiefgezinnen fundamenteel en principieel anders functioneren dan kerngezinnen. Hoofdstuk 3 bouwt hierop voort door te kijken naar de verschillende soorten loyaliteiten waardoor mensen met elkaar verbonden zijn en hoe deze in stiefgezinnen samenkomen. Hoofdstuk 4 geeft een typologie van stiefvadergezinnen, zoals die tevoorschijn komt als je kijkt naar de positie die de stiefvader inneemt in het gezin. Beschreven worden de opvoedende man in huis, de vriendschappelijke begeleider, de vriend van moeder en de 'echte' vader.

Om meer diepte te geven aan deze verscheidenheid aan vormen van stiefvaderschap, wordt in hoofdstuk 5 de vraag gesteld wat ouderschap eigenlijk inhoudt. Hierbij staat de notie van verantwoordelijk-zijn centraal. De vier typen onderscheiden zich in de manier waarop zij voor hun stiefkinderen verantwoordelijkheid voelen, krijgen en nemen.

Op basis van al het voorafgaande volgt in hoofdstuk 6 een analyse van wat ik noem het 'krachtenveld van het stiefvadergezin'. Ik laat zien hoe de meest basale gevoelens tussen ouders en kinderen doorwerken en zorgen voor het ontstaan van spanningsvolle triades (driehoeksrelaties) tussen ouders, kind en stiefvader. Dit krachtenveld is altijd werkzaam in het dagelijks leven van een stiefvadergezin.

In hoofdstuk 7 wordt een uitstap gemaakt naar biologie, antropologie en gezinssociologie. Doel hiervan is meer inzicht te krijgen in de rolverdeling tussen mannen en vrouwen bij het grootbrengen van kinderen. Dit brengt me bij het onderwerp van de machtsverhouding tussen de seksen, hoe die de afgelopen vijftig jaar drastisch veranderd is en wat dat betekent voor de positie van een hedendaagse stiefvader.

In hoofdstuk 8, tot slot, benader ik het stiefvadergezin 'economisch'. De vraag waar het om draait, is hoe de investeringen van een stiefvader in zijn stiefkinderen zich terugbetalen. Ik laat zien dat de economie van een stiefgezin er een is waar iedereen tekortkomt. Dat roept de vraag op wat er nodig is om zo'n

samenlevingsvorm niet uit elkaar te laten vallen. Mijn speurtocht bracht me bij dankbaarheid van de moeder en bescheiden dienstbaarheid van de stiefvader als belangrijke voorwaarden voor het goed functioneren van een stiefgezin.

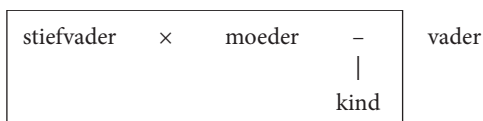
Als rode draad in het boek zullen twee zaken steeds weer terugkeren. Aan de ene kant dat een stiefvadergezin een complexe samenlevingsvorm is met inherente spanningen, die levenslang blijven bestaan. Aan de andere kant het gegeven dat stiefvadergezinnen vaak toch goed functioneren. De verklaring die daarvoor in de loop van dit boek steeds duidelijker tevoorschijn komt, is de grote vrijheid die de leden van een stiefvadergezin hebben om hun gezin naar eigen inzichten en wensen vorm te geven. Omdat er geen duidelijke maatschappelijke verwachtingen zijn ten aanzien van wat een stiefvader is en doet voor zijn stiefkinderen, kan hij in heel verschillende rollen een bijdrage leveren aan een goed functionerend stiefgezin. Anders gezegd, de grote keuzevrijheid maakt dat er in moeilijke omstandigheden maatwerk geleverd kan worden.

Een flink deel van dit boek bestaat uit citaten. Hiermee hoop ik een beeld te geven van de verscheidenheid aan situaties en manieren van beleven. De citaten zijn vooral bedoeld als voorbeelden van de besproken theoretische concepten, maar ook om een indruk te geven van wat er verder zoal speelt. De verleiding was steeds groot om uitvoerig te citeren; veel respondenten kunnen prachtig en indringend vertellen! De meeste citaten zijn afkomstig van stiefvaders, maar je vindt ook citaten van stiefkinderen en moeders. Ik geef ze allemaal, evenals hun familieleden die in de citaten voorkomen, gefingeerde namen. Gegevens die mogelijk tot identificatie hadden kunnen leiden, zoals woonplaatsen en beroepen, zijn verwijderd of veranderd, opdat de anonimiteit van de respondenten niet in gevaar komt.

# 1 Een eerste verkenning

## 1.1 Een stiefgezin in beeld krijgen

Hoe stel je je een stiefvadergezin voor? Waarschijnlijk neem je onbewust iets in gedachten dat lijkt op een kerngezin. Dat kerngezin bestaat uit een man en een vrouw die samen gaan wonen (al dan niet getrouwd) en vervolgens een kind krijgen. Zij worden dan vader en moeder en hebben samen een kind. Zij vormen een voor henzelf en de buitenwereld duidelijk afgebakende eenheid. Wie zich op basis hiervan een stiefvadergezin voorstelt, heeft ongeveer dit voor ogen: er is een moeder die leeft met haar kind en haar partner, waarbij die partner niet de vader van dit kind is. Ze wonen met z'n drieën in één huis. De biologische vader van het kind woont elders. Deze situatie zou je als volgt kunnen tekenen:



Het kader staat rondom de mensen die samen een huishouden vormen. De × geeft de huidige partnerrelatie aan. Het liggende streepje – staat voor een voormalige partnerrelatie waaruit een kind is voortgekomen (aangegeven via het verticale streepje |).

Vanuit het perspectief van de moeder vormt het kader een mooi geheel. Vanuit het perspectief van het kind is zichtbaar dat het iets halfs heeft, dit stiefgezin; papa staat erbuiten. Vanuit de stiefvader gezien, is duidelijk dat hij een beetje aan de rand staat.

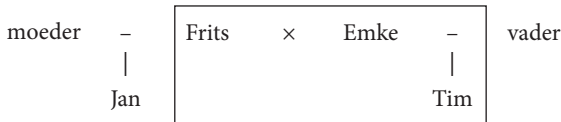
Vaak is het best ingewikkeld om een goed plaatje te maken. Stel je eens de situatie voor van stiefvader Frits, moeder Emke en haar zoon Tim. Stiefvader Frits ziet zijn gezin als volgt: *‘Ik leef met Emke en haar zoon. En met mijn eigen zoon Jan, die eenmaal in de veertien dagen een weekend bij ons is.’* Moeder Emke ziet het zo: *‘Ik woon met mijn zoon Tim bij Frits. Eens in de twee weken komt Jan, de zoon*

van Frits, een weekend. Hij woont bij zijn moeder.’ (Stief)zoon Tim beschrijft zijn gezinssituatie als volgt: ‘Ik woon in twee huizen. De meeste tijd woon ik met mijn moeder en haar nieuwe vriend. Om de week ben ik een lang weekend bij mijn vader en zijn vriendin. Daar heb ik een klein halfzusje, Lotje. Het weekend dat ik bij mijn moeder ben is mijn stiefbroer er ook. Maar die woont bij zijn moeder.’

Voor stiefvader Frits ziet het stiefgezin er zo uit:

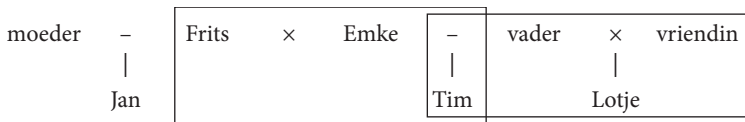


Voor moeder Emke ziet het stiefgezin er zo uit:

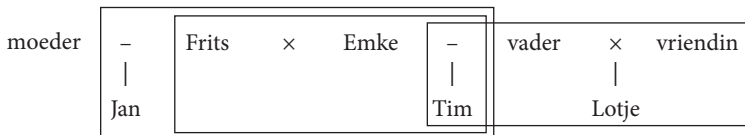


Frits en Emke trekken niet dezelfde grenzen. Frits vindt dat zijn zoon Jan bij zijn gezin hoort. Emke vindt dat Jan bij zijn moeder woont.

Voor Tim ziet het plaatje er heel anders uit. Hij zegt dat hij in twee gezinnen woont:

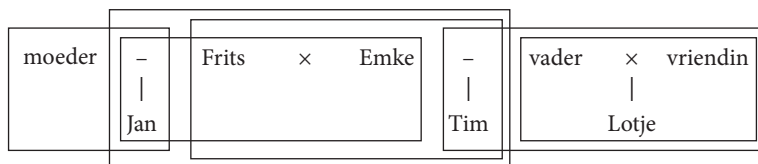


De vraag hoe *hét* stiefgezin eruitziet, is moeilijk te beantwoorden. Afhankelijk van het vertelperspectief zijn er drie stiefgezinnen benoemd:





Als je elke betrokkene zou vragen hoe zijn/haar gezin eruit-ziet, benoemen ze met elkaar waarschijnlijk zes verschillende gezinnen:



Ik heb stiefvader in bovenstaand schema als Frits aangeduid. Vanuit Jan gezien is hij natuurlijk niet Frits maar vader. Emke is zijn stiefmoeder. Maar Emke is moeder van Tim. De partner van vader die in het schema vriendin heet, is moeder van Lotje en stiefmoeder van Tim. Dit soort ingewikkeldheden is kenmerkend voor een stiefgezin. In een kerngezin zijn soortnamen als vader, broer en opa voor gezinsleden en buitenstaanders duidelijk en onproblematisch. Dat is in een stiefgezin nooit het geval. Alleen dit al maakt het moeilijk het stiefgezin in beeld te krijgen.

Allerlei complicerende factoren komen daar nog bij. Zo zijn er vaak meerdere kinderen per oorspronkelijk stel, die niet per se in hetzelfde huishouden wonen. Vervolgens veranderen de omgangsregelingen (zoveel tijd bij moeder en zoveel tijd bij vader) nog weleens. De afbakeningen zijn daardoor niet alleen in dagen van de week, maar ook in de loop van de tijd verschillend. Het kan zijn dat de nieuwe partner nog een eigen huis heeft, waar hij/zij een deel van de tijd woont. Dan kan het heel goed dat er niet één ex is, maar meerdere met wie kinderen op de wereld zijn gezet. Ook is het voor wie een meer overkoepelend beeld van ‘het stiefgezin’ wil krijgen van belang oog te hebben voor grootouders. Dit zijn immers de oma’s en opa’s van de kinderen die alleen al als oppas in menig stiefgezin een belangrijke rol spelen. Wie zijn in bovenstaand voorbeeld de grootouders van Tim? Alleen de ouders van ‘vader’ en Emke, of ook die van Frits en ‘vriendin’? Deze opa’s en oma’s kunnen ook gescheiden zijn en weer nieuwe partners hebben. Wie hoort er dan bij op een verjaardagsfeest en wie niet?

Je kunt ‘het stiefgezin’ alleen in beeld krijgen door in iemands hoofd te kruipen. Neem uit bovenstaand schema Frits. Frits is voor zijn idee hoogstwaarschijnlijk nauw verbonden met zijn zoon Jan en zijn stiefzoon Tim. Vormt hij met hen beiden een gezin? Hij *woont* eigenlijk alleen met Tim. Mogelijk *voelt* hij zich vooral verbonden met Jan. Misschien *hoort* hij vanuit school gezien noch bij Jan, noch bij Tim, omdat alle communicatie over Tim via zijn moeder verloopt.

Of iemand erbij hoort, hangt dus niet alleen af van de persoon die je spreekt, maar ook van het gekozen perspectief en de situatie. Dat zul je bij een kerngezin niet snel tegenkomen. Voor een stiefgezin is het kenmerkend.

## 1.2 Het stiefgezin als systeem met heel specifieke eigenschappen

Het is gangbaar in de psychologie en sociologie om een gezin te bekijken als een systeem. Het functioneren van systemen wordt beschreven in de zogenoemde ‘systeemtheorie’. Deze theorie beschrijft de wetmatigheden die verklaren waarom een concreet bestaand systeem (zoals het stiefvadergezin van Frits) werkt zoals het werkt. Deze wetmatigheden voorspellen daarmee ook of een concreet bestaand systeem goed of minder goed werkt. Wat kun je, op basis van wat er bekend is over systemen in het algemeen, voorspellen over stiefgezinnen?

Een van de algemene wetmatigheden is dat een systeem om goed te functioneren een duidelijke afgrenzing nodig heeft, een voor mensen binnen en buiten het systeem duidelijke grens tussen wie er wel bij hoort en wie niet. We hebben al gezien dat grenzen voor stiefgezinnen niet eenduidig zijn. Ze worden niet door alle betrokkenen op gelijke wijze ervaren, en ze zijn in de tijd aan verandering onderhevig. Afwezigheid van duidelijke grenzen maakt het organiseren en goed functioneren van een systeem lastig. De stabiliteit wordt makkelijker verstoord omdat men zich meer moet aanpassen aan wat er buiten het systeem gebeurt. Dat maakt het leven in zo’n systeem misschien levendig, maar zeker

ook vermoeiend. Onduidelijke afbakening maakt dat men minder geborgenheid ervaart. En dat terwijl men zich juist in systemen nestelt om rust en veiligheid te krijgen.

Meer zicht op een systeem krijg je door te kijken naar drie basisaspecten, te weten *binding* tussen de leden van het systeem, *hiërarchische ordening* en *balans in geven en krijgen*. Hieronder ga ik kort in op deze drie aspecten.

- De *binding* in een kerngezin berust op de keuze van twee individuen voor elkaar. Uit hun verbintenis worden kinderen geboren. Deze kinderen weten niet beter dan dat ze bij deze ouders horen; dat is altijd zo geweest.

De binding in een stiefgezin is in eerste instantie partieel en blijft dat in meer of mindere mate altijd. Een ouder krijgt een nieuwe partner. Daar ontstaat verbondenheid. Stiefouder en stiefkind hebben elkaar echter niet gekozen en staan niet per se positief tegenover elkaar. Er kan een gevoel van verbondenheid ontstaan, maar dat hoeft helemaal niet. Veel kinderen ervaren de stiefouder in eerste instantie als een indringer die verjaagd moet worden. De stiefouder moet soms jarenlang negatief gedrag van zich af laten glijden om het gezinsgevoel een kans te kunnen geven. Omgekeerd zijn er ook stiefouders die helemaal niet zitten te wachten op een band met de kinderen van hun nieuwe partner en zich weinig met hen inlaten. Sommige ouders doen om uiteenlopende redenen weinig moeite om hun nieuwe partner en hun kinderen aan elkaar te smeden. Waar een kerngezin bijna als vanzelf sterke banden ontwikkelt, is er in een stiefgezin langdurig expliciet inzet nodig van alle drie de partijen om gezinscohesie te ontwikkelen. Dit maakt de kans groot dat een stiefgezin slechts een losjes samenhangend systeem blijft. Dat heeft verregaande consequenties. Bijvoorbeeld dat het niet altijd duidelijk is wie er in een bepaalde omstandigheid wel of niet bij hoort.

De voor ieder lid van het stiefsysteem anders liggende grenzen roepen een probleem met binding op. De niet zo sterke binding maakt vervolgens dat de grenzen onduidelijk blijven. Zo ontstaat een circulariteit waarin de vermeende oorzaak een gevolg kan blijken en omgekeerd. Wie de binding in een stiefgezin wil versterken, denkt al snel iets aan de grenzen te

moeten doen. Echter, omdat de afwezigheid van duidelijke grenzen voortkomt uit bindingen met mensen buiten het stiefgezin, roept elke getrokken grens tegenreacties op. Zodra de nagestreefde binding op gespannen voet komt te staan met al aanwezige bindingen, zal dat repercussies hebben. Voor je het weet trekt iemand een grens op die de beoogde binding bemoeilijkt.

- Kenmerkend voor de ordening van kerngezinnen is dat er *duidelijke subsystemen* zijn, met boven de ouders en onder de kinderen. Dat ontstaat doordat een baby eerst in volstrekte afhankelijkheid van de ouders leeft. De ouders bepalen zorg en regels, zetten de kaders uit, hebben altijd het laatste woord. Het ouderlijk subsysteem staat dus als vanzelf hiërarchisch boven het kinderlijk subsysteem. (Als dit niet zo is, vinden omstanders soms dat het tijd is om in te grijpen.) In stiefgezinnen is noch de splitsing in subsystemen, noch de hiërarchische verhouding tussen volwassenen en kinderen vanzelfsprekend. Het kan heel goed dat moeder en kind als subsysteem naast de stiefouder staan. De kans hierop wordt groter naarmate moeder en kind langere tijd met zijn tweeën hebben geleefd en naarmate de kinderen ouder zijn bij de vorming van het stiefgezin. Vanuit de andere kant benaderd: een stiefvader verwerft niet vanzelfsprekend en zeker niet van de ene op de andere dag het voor opvoeding benodigde gezag. Een kind duldt een stiefvader niet zomaar boven zich. Ook niet als hij kostwinner is.
- In stiefgezinnen is door gebrekkige binding, onduidelijke subsystemen en open grenzen een *balans in geven en krijgen* niet makkelijk te vinden. Wil een stiefgezin kans van slagen hebben, dan moet een stiefvader veel investeren en incasseren, terwijl het kind hem daar meestal maar matig voor beloont. Dat komt omdat het kind eigenlijk meer wil van zijn vader dan van hem. Als het stiefkind de zorg van zijn stiefvader accepteert, is dat vaak meer uit een gevoel van recht hebben op, dan als iets waarvoor het dankbaar moet zijn. Moeder voelt zich vaak klemzitten tussen haar partner en haar kind, met ieder gerechtvaardigde eisen. Vaak blijkt *iedereen* te vinden dat hij te veel moet geven en te weinig krijgt. De uitspraak